

МУЗИЧНА ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Надія Найчук

ЩЕДРІВКОВА ТРАДИЦІЯ У ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Стаття присвячена висвітленню функціонування щедрівкової традиції у західноподільському молодіжному середовищі на сучасному етапі. Тут акцентується увага на культурологічний та соціологічний рівень.

Одним із найважливіших завдань в українському народознавстві на сучасному етапі є збереження та примноження споконвічних фольклорних традицій, зокрема календарних. Адже саме вони є тим невичерпним і цілющим джерелом, у якому акумулюється духовна та матеріальна культура народу і на основі якої формується етнічний менталітет.

Серед широкого розмаїття фольклорних жанрів чи не найцікавішими і найвпливовішими на сучасну молодь є щедрівки. Вони в порівнянні з іншими різдвяними піснями базуються на значно давніших сюжетах, які виникли ще в дохристиянські часи та відбивають більшою мірою вірування, світосприйняття та мораль наших предків. На їхню актуальність у засвоєнні сучасною молоддю звернув увагу відомий український етнолог С.Килимник, особливо на їхню культурологічну дидактику. «Щедрівки, як і інша наша народна творчість, що дійшла до нас із звичаями, традиціями, допомагає нам пізнати нашу стародавню культуру – тодішнє життя, віру, вірування, світогляд, бажання, історію тощо. Стародавній фольклор збуджує в нашій душі любов до нашої своєї давнини, до нашого народу, а в молоді – збуджує кращі моральні почування і є дуже цінним виховним засобом» [4, 68].

Останнім часом щедрівкова традиція Західного Поділля все більше привертає увагу місцевих дослідників. Зокрема, її записували і частково публікували П.Медведик [4], М.Мишанич [8], О.Смоляк [5], Р.Крамар [2], але, на жаль, майже до останнього часу вона не вивчалася фольклористами-дослідниками через відсутність пильної уваги до цього народнопісенного жанру.

Мета статті – висвітлити функціонування щедрівкової традиції Західного Поділля у сучасному молодіжному середовищі на культурологічному та соціологічному рівнях.

З мети випливають наступні завдання: висвітлити використання щедрівкової традиції в культурологічному аспекті виховання молоді та виявити ступінь збереження її в сучасному західноподільському молодіжному середовищі.

Незважаючи на багаторічні ідеологічні заборони радянського режиму, щедрівкова традиція в Західному Поділлі збереглася до останнього часу і продовжує функціонувати. З початку 90-х років ХХ ст. обряд щедрювання, як і інші українські обряди та звичаї, набравши нової сили, помітно поширюється в сучасному молодіжному середовищі і продовжує ставати невід'ємною складовою Різдвяних свят.

У різних частинах Західного Поділля обряд щедрування відбувається дещо інакше. Зокрема, у Наддністрянщині (Монастириський, Заліщицький, Борщівський райони) молодь щедрує на другий святний вечір (перед Йорданом) – 18 січня ввечері. А перед старим Новим роком (13 січня) тут ходять молодіжні ватаги з «Маланкою» або «Козою». У цій місцевості побутує переважно парубоча «Маланка». За Маланку переодягається парубок, якого супроводжують двоє хлопців-друзьбів та ватага щедрівників. Маланкові ряджені йдуть лише в ті хати, де є «дівчина на відданю». У цій місцевості зберігаються вірування про те, що де вони побувають, там «на другий рік буде весілля». Маланка в основному бажає дівчині гарної долі та «під вінець щасливо стати».

Обряд «Маланка» у Наддністрянщині супроводжується переважно такими щедрівками, як «Танцювали кози, як були морози», «Ой вставай, козо» «Дайте козі сіна, щоби коза їла» [7, 28].

В інших районах Західного Поділля (крім центральних та наддністрянських) обряди ходіння з «Маланкою» та «Козою» збереглися меншою мірою.

В озернянській співочій традиції (Зборівський район) обряд щедрування прикріплений до старого Нового року (увечері з 13 на 14 січня) та до другого Святого вечора (перед Богоявленням Господнім). Зокрема ввечері, коли заявиться на небі перша зірка, молодіжні гурти розпочинають щедрувати. Вони виконують щедрівки «Закувала сива зозуленька», «Старий рік минає» та ін. На другий Святний вечір, перед Йорданом, в Озерній дівчата співають щедрівки хлопцям. До нашого часу в цьому селі в активному репертуарі збереглися щедрівки «Косив Михасенько яру пшениченьку» та «Ой мав Івасьо одного коня».

У деяких селах, що наближені до м.Тернополя, святкування молоддю старого Нового року вже майже повністю вийшло з ужитку. Тут в основному святкують другий Святний вечір (його часто ще називають Щедрим вечором). У молодіжному репертуарі, що обслуговує цей обряд, домінують такі щедрівки, як «Ой сивая та і зозуленька», «Ой чи дома пан господар», «Щедрий вечір господарю», «В панськiм городі росла лілія» та ін. Виконувані щедрівки, як правило, адресовані усім членам родини, інколи – лише господареві. У цій місцевості ходять щедрувати мішаними гуртами в кількості 4-6 чоловік і щедрують переважно в сінях.

У с.Велика Березовиця, що біля Тернополя, молодь щедрує не тільки перед Водохрещем, але й перед старим Новим роком. Крім того, тут частіше, ніж у сусідніх селах, ходять щедрувати із «Козою» та «Маланкою». Як розповідають місцеві старожити, у цьому ж селі ще до 60-х років ХХ ст. щедрівкові обряди супроводжував інструмент (скрипка або гармонія).

Щедрівкова традиція активно зберігається і в селах Зборівського та Козівського районів. Зокрема, в селах Цебрів та Осташівці Зборівського району молодь, як сама вона про це зазначає, переймає обряд щедрування від своїх бабусь та дідусів. Її гурти переважно представлені 6-8-ма особами. Найпоширенішими в цій місцевості є щедрівки «Щедрий вечір, добрий вечір», «Йордан воду розливає», «Ой сивая тая зозуленька» та ін. А щедрівку «Вийди, вийди, господарю» адресують лише господареві.

У селах Таурів та Медова Козівського району молодь любить щедрувати старовинні щедрівки «Щедрий вечір, добрий вечір». «Ой сивая та і зозуленька», «Щедрик, щедрик, щедрівочка». У цих селах молодь щедрує переважно усім, хто є вдома, лише інколи щедрівки адресовані господареві або господні.

На відміну від попередніх сіл у вищезазначених хлопці та дівчата ходять окремими гуртами (в середньому по 6-8 чоловік), часто мають при собі головний різдвяний атрибут – «Зірку», а також дзвіночки. Перед старим Новим роком тут збереглася традиція водити «Козу».

Серед усіх досліджуваних нами районів найкраще зберігся обряд щедрування на Гусятинщині. Молодь із сіл Сидорів, Паївка, Волиця, Васильків знає значно більше щедрівок, ніж у попередніх селах. Серед них: «Щедрівочка, щедрівонька», «Щедрий вечір людяма на здоров'я», «Ой чи є, чи нема пан господар дома», «Добрий вечір тобі, пане господарю» «Щедрик, щедрик, щедрівочка», «Щедрий вечір, добрий вечір», «Ой сивая тая зозуленька», «Там ся світить в нових сінях» та ін. У цій місцевості молодь ходить щедрувати лише на другий Святний вечір (перед Водохрещем).

Треба зауважити, що кожна сільська молодіжна громада має свої особливості щодо кількісного складу та поєднання у статі. Зокрема, в Сидорові хлопці і дівчата ходять щедрувати окремими гуртами (по 7-9 чоловік) і при цьому часто носять «Шопку» та дзвіночки, якими дзвонять при переході від хати до хати. Музичних інструментів у щедрівкових обрядах тут не використовують.

У с.Волиця зберігся стародавній обряд щедрувати дівчині, яка є на віддані. Її щедрують лише парубки, використовуючи в щедрівці її ім'я. Опісля всі заходять до хати і батьки дівчини частують щедрувальників міцними напоями та печивом, а парубки бажають дівчині в цьому році обов'язково вийти заміж. У цих побажаннях збереглася стародавня ініціальна магія, пов'язана із пошуком подружньої пари та з обов'язковим її одруженням.

У Західному Поділлі молодь переймає щедрівкову традицію різними способами: усним та писемним, але все-таки переважає усний. Вона переймає її від бабусь, матерів, сестер, братів, близьких родичів, ровесників, вчителів та односельців старшого покоління. Більшість місцевої молоді переймає фольклорну інформацію спонтанно: ще в дитячому віці слухає її від старших і таким чином, непомітно засвоює її. Це, на думку багатьох українських дослідників, найбільш оптимальний чинник її ретрансляції.

Обряд щедрування активно відновлюється у містах та містечках Західного Поділля завдяки молодіжним організаціям – товариству «Вертеп», Пласту, Українській молоді Христовій та ін. Зокрема, Тернопільське товариство «Вертеп» вже 15 рік освітлює людські оселі, звеселяє людські серця щедрівками, записаними у західноподільському регіоні. Вертепівська «Коза» постійно на Новий рік віщує місцевим жителям добробут, злагоду, багатство і щастя, а парубоча «Маланка» бажає дівчатам рости великими «від землі до черевика», щасливо доносити віночка і на другий рік просити всіх на весілля.

Члени товариства «Вертеп» постійно беруть участь у різноманітних фольклорних імпрезах. 11 січня 1996 р. вони були учасниками фольклорного вечора «Свято Маланки», що відбувся в м.Києві. У концертному записі «Золоті ворота» члени товариства «Вертеп» відтворили фрагменти західноподільських різдвяних звичаїв та обрядів. У їхньому репертуарі вперше появилось у сценічному варіанті «Калинування» – парубочька коляда дівчині, яка виконується на третій день Різдвяних свят у деяких селах Козівського та Тернопільського районів. Вони часто відтворюють різдвяний обряд «Гойкання» (символічну оранку), що побутує до останнього часу в деяких селах Борщівського району, а також різні дохристиянські та християнські колядки та щедрівки.

Останнім часом щедрівкова традиція Західного Поділля інтенсивно передається через концертні програми фольклорно-етнографічних ансамблів, що діють при сільських та міських будинках культури. Завдяки фольклорно-етнографічним ансамблям із сіл Дністрове, Горошова Борщівського, Базар, Біла Чортківського, Ріпинці, Осівці, Золотий Потік Бучацького, Городниця, Лисичинці Підволочиського районів Тернопільської області місцеві щедрівки були почуті і частково засвоєні респондентами з інших районів через засоби масової інформації – радіо та телебачення.

Останнім часом на терені Західного Поділля формується традиція репрезентувати зимовий календарно-обрядовий фольклор через сценічні концертні форми. Зокрема, в більшості сіл досліджуваного регіону на другий або третій день різдвяних свят молодіжні фольклорно-етнографічні ансамблі колядують та щедрують на сцені для глядачів, що є повною мірою естрадною аудиторією. Це є однією із форм розширення природної сфери функціонування щедрівкової традиції і збільшення діапазону її ретрансляції. Завдяки таким формам спілкування із слухачами у гомогенне середовище попадають зразки з інших етнографічних територій і створюють базу розширення їхньої обрядової дії.

Останнім часом на терені Західного Поділля все частіше можна почути щедрівки, яким властива християнська тематика. Вони насамперед розкривають дидактику християнських святих Василя та Пречистої Діви Марії. І.Франко при розгляді релігійно-церковних колядок і щедрівок підкреслював, що «... вони повинні привернути увагу істориків нашої літератури тим, що процес їхнього поставання, їхні джерела, літературні традиції більше пов'язані із християнською дидактикою, ніж зі світською» [6, 10].

У християнських щедрівках чисто людська сутність Різдвяних свят, що пов'язана з актуальними життєвими проблемами, набирає все більше канонічних форм і, таким чином, канонізується і міфологізується. Тут найчастіше традиційна народна сім'я постає в образі святої родини. Найяскравіше тут розкритий образ Матері Ісуса Христа – Пречистої Діви Марії, яка «то їсти в поле носить», то «пере ризи», то «вибирає ім'я своєму сину».

Намагаючись канонізуватися, фольклорні тексти щедрівок не можуть позбутися традиційних кальок, і тому в них часто спостерігаються усталені форми в нормуванні сюжетів. Зокрема, обряд хрещення Ісуса Христа інтерпретується вільно, за народними традиціями, без дотримання євангельських текстів і хронології. Адже Ісуса хрестять Марія та «всі святії» відразу після народження, так як це відбувалося при традиційних обставинах.

Значно ширший пласт у Західному Поділлі становлять щедрівки світської тематики. Їхній зміст – побажання успіхів у господарюванні, щастя сім'ї та родині, здійснення мрій у новому році тощо. Цікаво, що ніде у щедріткових сюжетах не фіксуються негативні емоції, а оспівується віра у силу, красу та багатство людини. Такого роду психологічний прийом мав на меті показати позитивну магічну дію на готовність селянина до подальшої щоденної праці. Недаремно після закінчення зимових свят люди з нетерпінням бралися до звичної буденної роботи, натхненні духовною силою щедріткових сюжетів. З цього приводу Г.Лозко зазначає: «Обрядова пісня – своєрідна давня молитва, що супроводжує культовий ритуал, це дохристиянський канон, ідентичний християнському Святому Письму» [3, 143]. Тому щедрівки своїм змістом та формальними ознаками донесли до останнього часу багато архаїки, тому що здавна перебували під охороною обряду, становили з ним невіддільну цілісність.

Отже, незважаючи на багаторічні ідеологічні заборони, щедрівкова традиція в Західному Поділлі збереглася до останнього часу і активно функціонує в сучасному молодіжному середовищі. Якщо у вісімдесятих роках ХХ ст. вона часто застосовувалася в досліджуваному регіоні спорадично, то останнім часом вона є невід'ємною складовою Різдвяних свят, зокрема другого та третього їхнього циклу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: У двох книгах. Книга 1. – К.: Обереги, 1994. – Т.1.
2. Крамар Р. Календарна обрядовість України – чарівне дійство //Посвіт. – 1989. – № 4.
3. Лозко Г. Українське народознавство. – К.: Наук, думка, 1995.
4. Медведик П. Село Жабиня на Зборівщині. Весілля, народні звичаї та обряди. – Тернопіль: Лілея, 1996.
5. Смоляк О. Зимовий календарно-обрядовий фольклор Тернопільщини //Щедрий вечір. Зимовий календарно-обрядовий фольклор Тернопільщини /Упор. П.Шимків. – Тернопіль: Чумацький шлях, 1998. – С. 3-8.
6. Франко І. Наші коляди //Іван Франко. Зібрання творів: У 50 томах. – /Ред. колегія: М.Д.Бернштейн та ін. – К.: Наук. думка, 1980. – Т. 28. – С. 7-42.
7. Христос родився! /Упорядник І.Зелена. – Тернопіль, 1991.
8. Щедрівки /Зібрав та упорядкував М.В.Мишанич. – Львів, 1996.

Nadia Naichuk

THE TRADITION OF SHCHEDRIVKAS IN YOUNG PEOPLE SURROUNDING ON MODERN STAGE IN WESTERN PODILLYA

The article clears the functioning of tradition of shchedrivkas in young people surrounding on modern stage in Western Podillya. The attention is payed on cultural and social level.